

BULLETIN

des
MUSÉES ROYAUX
D'ART ET D'HISTOIRE
PARC DU CINQUANTENAIRE
BRUXELLES

van de
KONINKLIJKE MUSEA VOOR
KUNST EN GESCHIEDENIS
JUBELPARK
BRUSSEL

D-3

TOME 55 FASCICULE 2 1984
DEEL AFLEVERING

850

Britannia metal en Kayserzinn, twee tinlegeringen uit de moderne tijden

Marlene VAN CAUWELAERT

Toen in 1977 de tinverzameling aan onze zorgen werd toevertrouwd bevatte deze een groot aantal waardevolle stukken, vooral wat betreft het Edeltin van het einde van de 16de en het begin van de 17de eeuw zoals, om er maar één te noemen, de wereldvermaarde temperantiaschotel van François Briot. Ook de daaropvolgende perioden, de 2de helft van de 17de eeuw en de 18de eeuw waren vertegenwoordigd met opmerkelijke stukken. Een jammerlijke leemte bestond er echter wat betreft de 19de eeuw. Dit is nu wel niet de meest gelukkige en interessante periode uit de geschiedenis van het tin, maar toch meenden wij dat er in de museumverzameling een aantal tijdsdokumenten moesten aanwezig zijn die toelieten de evolutie in de tinvervaardiging te illustreren. Wij begonnen dus uit te kijken naar 19de eeuwse stukken en waren in de gelegenheid enkele mooie Brusselse stukken van bv. Van Nooten, Bartholomé, Antoine De Leeuw e.a. aan te kopen. Over deze willen wij het echter nu niet hebben. Wij kochten ook enkele stukken aan in Kayserzinn en in Britannia metal die, gelukkig voor ons, nog steeds geen hoge prijzen halen. Het Britannia metal is trouwens lange tijd — en nu nog — als minderwaardig beschouwd geweest. Cotterell waarschuwt zelfs zijn lezers-verzamelaars ervoor en geeft hen tips om het te onderscheiden van het traditionele tin teneinde niet in de val te lopen ⁽¹⁾ ⁽²⁾. Dit is natuurlijk zijn goed recht maar vooreerst is Britannia metal een goede kwaliteit tin en zijn de vormen, hoewel soms wat extravagant, toch niet van esthetische waarde gespeend. Vervolgens is er een onderscheid tussen de collectie van een verzamelaar en deze van een museum die, zoals reeds hoger gezegd, o.i. het publiek een zo volledig mogelijk overzicht moet kunnen bieden. Wij meenden dus dat hoewel Kayserzinn en Britannia metal enigszins als buitenbeentjes kunnen worden beschouwd, ze toch het recht hadden vertegenwoordigd te zijn in onze verzameling.

Britannia metal past inderdaad niet in de eeuwenoude traditie van het tingieten. Voorwerpen in deze materie werden immers niet gegoten zoals het gewone tin, maar

⁽¹⁾ COTTERELL, H.H., *Old Pewter in England, Scotland and Ireland. Its makers and marks*. Londen 1970, pp. 55-56.

⁽²⁾ MASSE H.J.L.J., in *Chats on old Pewter*, Londen 1911, geeft deze tips ook maar is minder negatief.

werden vervaardigd uit platen waaruit de ruwe vorm van het voorwerp gemaakt werd dat dan op de draaibank werd afgewerkt. Soms werden de platen ook op vormen geperst. Ook de legering verschilde van de gebruikelijke samenstellingen waarin lood voorkwam als component. Het bestond uit 90% tin gelegeerd met antimonium en koper. Dit gaf een zilverachtig uitzicht en bovendien een harder metaal dat dunner kon gemaakt worden zonder zwak te worden, wat de mogelijkheid bood tin uit te sparen. Deze eigenschappen waren van aanzienlijk belang en gaven de doorslag bij de productie van het Britannia metal.

In de 18de eeuw kreeg het tin meer en meer af te rekenen met concurrentie van het aardewerk. De veranderde drinkgewoonten van de Britten speelden daarin een niet onaanzienlijke rol. Men gaf steeds meer de voorkeur aan warme dranken, vooral aan thee. Dit wordt duidelijk aangetoond door de stijging van het bedrag waarvoor jaarlijks thee werd ingevoerd. In het eerste decennium van de 18de eeuw bedroeg dit slechts 26.000 £ per jaar. In de jaren dertig steeg dit tot 1.000.000 £ in de zeventiger jaren tot 5.000.000 £ en op het einde van de jaren tachtig, toen de taks op thee nochtans gevoelig verminderd was, voerde men jaarlijks in voor een bedrag van 15.000.000 £. Voor deze drank gaven de Britten de voorkeur aan aardewerk of porselein waarin dan ook alle bijhorende stukken zoals theepot, melkpot, schaaltes enz. werden aangeschaft. Toen in de jaren twintig in Noord-Staffordshire West Country witbakkende klei en gecalcineerde gestampte keien begon te gebruiken voor het vervaardigen van steengoed dat harder en duurzamer was en waarop de doorschijnende zoutglazuur meer tot zijn recht kwam, werd dit ook voor allerlei ander huisgerief aangewend⁽³⁾. Het is moeilijk te zeggen in welke mate en hoe vlug aardewerk, steengoed en porselein het tin verdrongen, maar in ieder geval bevonden omstreeks het midden van de 18de eeuw de tinnijeters zich in een zeer benarde positie. Deze werd weldra nog verslechterd door de stijging van de prijs van hun ruw materiaal. Vanaf 1780 is het gedaan met goedkoop tin.

Dit kwam aan op een ogenblik dat de tinnijeters zich het minst van al konden veroorloven duur tin te kopen en bijgevolg de prijzen van hun afgewerkte producten te verhogen.

Het is vanaf omstreeks 1770 dat men in Sheffield begon met het produceren van Britannia metal dat eerst gekend was als *White metal* en pas later de naam kreeg waaronder wij het nu kennen. Volgens Charles Dixon (1776-1852) zou het James Vickers zijn die begon met het vervaardigen van White metal in Sheffield. In een „in memoriam” in de Sheffield Mercury is het echter Nathan Gower die genoemd werd als „the father of the White metal trade”⁽⁴⁾. De echte oorsprong van het Britannia metal is echter nog niet voldoende onderzocht. Zeker is dat zijn ontstaan een reactie is op de crisis in de tinnijverheid. Het feit dat, zoals gezegd, metaal kon worden uitgespaard, wat een voordeliger prijs tot gevolg had en zowel vormen als materiaal meer op zilver leken was er oorzaak van dat het traditionele tin de markt, waarvan het al een groot deel

⁽³⁾ HATCHER J. en BARKER T.C., *A History of British Pewter*, Londen 1974, pp. 280-282.

⁽⁴⁾ HATCHER en BARKER verwijzen hiervoor naar BRADBURY F., *History of Old Sheffield Plate*, 1912, p. 494.

Fig. 1 — Koffie- en theestel in Britannia metal. Gemerkt op onderkant „Shaw & Fisher Sheffield”. Tweede helft 19de eeuw. H. 25 cm., 17 cm., 16 cm. en 19 cm. Inv. Ti 79.2.1.

verloren had door de keramiek, verder moest delen met het Britannia metal waarin men vooral lepels, mosterdpotjes en peperbusjes, theepotten en ander hol tafелgerei verkoos boven dit in „gewoon” tin ⁽⁵⁾.

Bijhorende foto geeft een voorbeeld van de op zilverwerk geïnspireerde vormen die met genoemde techniek en legering werden vervaardigd. Het betreft hier een vierdelig koffie- en theestel (inv. Ti 79.2.1), gemerkt Shaw & Fisher, Sheffield. Uit een laboratoriumanalyse van de suikerpot, door de heer L. Maes van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, bleek dat de legering, zoals verwacht, bestond uit gemiddeld (deksel, romp, versiersel) 90% tin, 8,4% antimonium, 1% koper en 0,7% lood. De versiering was verzilverd. Een waterkan (inv. Ti 80.1.2), gemerkt James Dixon & Sons, Sheffield, gaf de volgende cijfers: tin 87,4%, antimonium 10%, koper 1,3% en lood 1,2%.

Hoewel behalve wat hun samenstelling betreft, Britannia metal en Kayserzinn niet te vergelijken zijn, is ook dit laatste in zekere mate een reactie op de achteruitgang van het tinambacht. Zoals overal was ook in Duitsland het tin meer en meer verdrongen door faïence en porselein en in de tweede helft van de 19de eeuw werd het daar hoofdzakelijk nog slechts gebruikt voor sierstukken, geïnspireerd op de stijl van de vorige eeuwen zoals gotiek, renaissance en barok. Tegen het einde van de eeuw begon men het echter opnieuw enigszins te waarderen als gebruiksvoorwerp omwille van zijn niet te ontkennen kwaliteiten: het brak niet zoals keramiek, het oxideerde niet zoals zilver en de spijzen en dranken werden er lekker warm of heerlijk koel in gehouden.

⁽⁵⁾ HATCHER J. en BARKER T.C., *A History of British Pewter*, Londen 1974; p. 288.

De familie Kayser, afkomstig uit de omgeving van Düsseldorf waar zij reeds een vrij bloeiende gieterij bezat, zal zich, nadat ze zich in Bochum-Krefeld gevestigd had, tot doel stellen een uitgebreide gamma van nieuwe, esthetisch verantwoorde vormen te vervaardigen die aangepast waren aan een verfijnde eetcultuur. Daarvoor gebruikten zij een legering die samengesteld was uit tin, antimonium en koper. Evenals bij het Britannia metal gaf dit een zilverachtig uitzicht. Bovendien bezat deze legering betere gieteigenschappen wat niet zonder belang was, want in tegenstelling tot het bovengenoemde werd Kayserzinn gegoten. Een analyse van een tweetal stukken uit onze verzameling, eveneens uitgevoerd door de Heer L. Maes, gaf als resultaat voor het schoteltje nr. F 4837 (zie foto), 90% tin, 7,4% antimonium, 1,9% koper en minder dan 0,7% lood. Voor een andere schotel, nr. Ti 82.2.1 kreeg men de cijfers 92,2%, 4,8%, 2,4% en 0,6%.

Op de foto merkt men dat het schoteltje nr. F 4837, zoals trouwens alle Kayserzinn in de verzameling, uitgevoerd is in Jugendstil. Het is met deze stijl dat de firma Kayser haar grootste bekendheid verwierf. Het eerste model zou ontstaan zijn in 1894. Dit is een aanknopingspunt voor de datering vermits de modelnummers van de verkoopkatalogoog beginnen met het fictieve getal 4000. In 1898 vindt men op een tentoongesteld stuk het nummer 4264 en de catalogoog van 1909 eindigt met het nummer 4889.

Voor het ontwerpen van de vormen deed het atelier Kayser, dat over een vakbibliotheek beschikte, beroep op jonge kunstenaars zoals Hugo Leven (1874-1956), Karl Bergholz (1881) en Karl Geyer ⁽⁶⁾. Vermoedelijk waren er ook Franse kunstenaars werkzaam, want een deel van de productie is duidelijk beïnvloed door de Franse Art Nouveau. Kayserzinn is steeds versierd in reliëf, hetzij met motieven uit fauna en flora, met aan Gallé herinnerende elementen, hetzij met abstracte lijnmotieven. Vaak ook werden beide op een geslaagde wijze gecombineerd. Na de ontwerp-tekening werd de grondvorm vervaardigd in gips waarop de reliëfversiering in plastiline werd aangebracht. Een gipsen afgietsel van dit eerste model diende vervolgens voor het vervaardigen van de metalen gietvorm die nogmaals bewerkt werd alvorens naar de gieterij te gaan. Deze bevond zich in Bochum-Krefeld en stond onder leiding van Jean Kayser. Het ontwerp-atelier was gevestigd in Keulen en werd geleid door zijn broer Englebert ⁽⁷⁾.

⁽⁶⁾ *Kayserzinn Gegenstände aus die Sammlung Helmut Hentrich*, Museum für Kunst und Gewerbe, Hamburg 1974, pp. 8-10.

⁽⁷⁾ *Ibidem* p. 8.

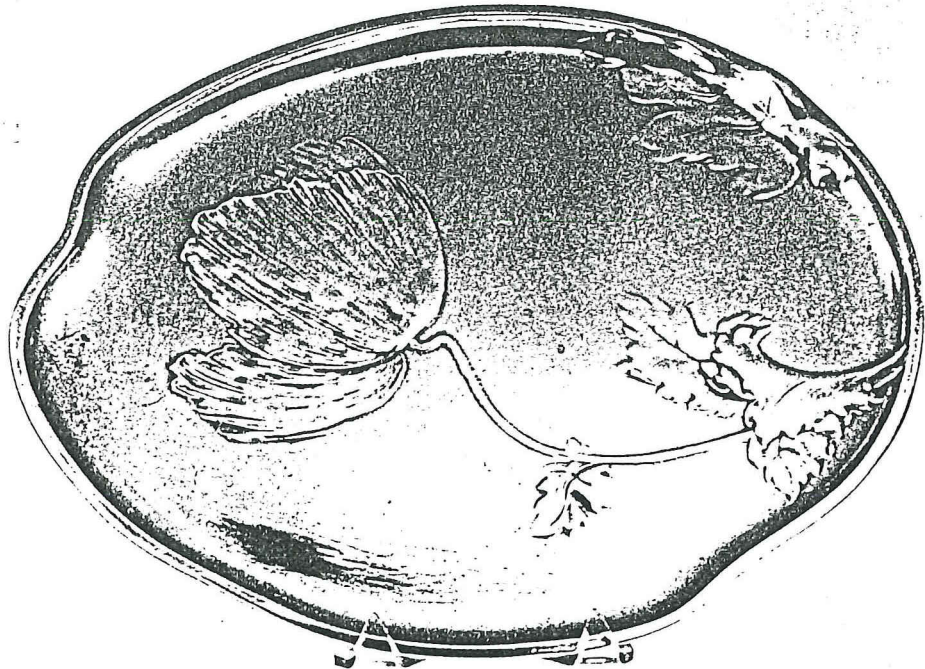

Fig. 2 — Schoteltje met papaversiering in Kayserzinn. Gemerkt op onderkant „Kayserzinn 4174". Ca. 1900. Afm. 24,8 cm. × 19,8 cm. Inv. F 4837.

Wanneer de belangstelling voor de Jugendstil begon af te nemen was het ook gedaan met de grootste bloei van het Kayserzinn. Ook het begin van de eerste wereldoorlog speelde daarin zeker een rol. De firma bleef voortbestaan maar er werden nog weinig nieuwe modellen vervaardigd. De werkplaatsen werden tenslotte in 1940 in beslag genomen door het Duitse Reichsministerium.

LITERATUUR

- HATCHER J. en BARKER T.C., *A History of British Pewter*, Londen 1974.
- MASSE H.J.L.J., *Chats on Old Pewter*, Londen 1911.
- HAEDEKE H.U., *Zinn*, Braunschweig 1963.
- *Kayserzinn Gegenstände aus die Sammlung Helmut Hentrich*, Museum für Kunst und Gewerbe, Hamburg 1974.